

**SCIENTIFIC PAPERS
OF THE UNIVERSITY OF PARDUBICE**
Series C
Faculty of Humanities
7 (2001)

PO STOPÁCH Š PORKŮ NA KUTNOHORSKU

Jaroslav Teplý
Fakulta humanitních studií Univerzity Pardubice

Vyslovíme-li jména Špork¹⁾ a Kuks,²⁾ spojí je řada obeznámených jedinců nejenom s rodem hrabat Šporků, ale velmi pravděpodobně i se jmény Matyáš Braun či Petr Brandl, a tudíž s povědomím o uměleckém mecenášství Františka Antonína hraběte Šporka.³⁾ Předkládaná studie nechce se podrobněji zabývat ani životními osudy tohoto nejznámějšího Šporka, ani souhrnem uměleckých výtvorů, jež s rodem Šporků souvisí. Je svými cíli skromnější a rozsahem skrovnější. Jedním jejím cílem je upozornění na pozůstatek stavebnické činnosti Šporků ve středních Čechách na Kutnohorsku, na trosky kaple na hoře Vysoká, druhým jejím cílem, s prvním těsně souvisejícím, je upozornění na zdroj až dosud nepovšimnutý, na ikonografický pramen, odhalující zatím neznámou dřívější podobu jednoho z nyní již přestavěných tehdejších sídel Šporků, územně kapli na hoře Vysoká blízkého. Je to zámek v Roztěži. Dosavadní stav našich znalostí tím poněkud precisujeme.

1. Pravopis tohoto vlastního jména není v české usanci zcela ustálen. Jde o jméno německé, Johann Sporck byl Němec a ani synové česky neuměli, natož že by jejich obcovací řečí byla čeština. Správná pravopisná podoba je tudíž *Sporck* nebo *Spork*; nicméně zejména v literatuře devatenáctého století užívalo se podoby *Špork*, *Šporkové* (August Sedláček, Karel Chytil), což přetrvává do literatury současné (Pavel Preiss, Karel Rýdl).
Názorem na pravopis tohoto jména jsem zcela v souladu s tím, co o věci říká Preiss, P.: Boje s dvouhlavou saní. František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách. Praha 1981, s. 11, a tudíž především z důvodů grafické a tedy čtecí tradice, užívám pravopisně nesystémové podoby *Špork*.
2. Až dosud nebyl publikován lexikon obcí podle nového krajského zřízení, proto je v celé studii bližší určení obcí uváděno podle starého dělení, viz Retrospektivní lexikon obcí I - II. Praha 1978. (V dalších poznámkách k jednotlivým lokalitám, pokud nebude vysloveně nutno, již toto dílo citováno nebude.)
Kuks, o. Trutnov. Kuks ležel na panství (Choustníkovo) Hradiště. Vznikl po roce 1694 jako dominiální osada v souvislosti s minerálním pramenem. - Berní rula II 1/2. Popis Čech roku 1654. Ed. Doskočil, Karel. Praha 1953, zde II/1, s. 225, II/2, s.804 (rejstřík); srv. Profous, A. - Šmilauer, V. - Svoboda, J.: Místní jména v Čechách I - V. Praha 1949 - 1960, zde I, s. 754, II, s. 439.
3. Literatura o Šporcích a o Františku Antonínovi Šporkovi je relativně obsáhlá. Základní faktografie Benedikt, H.: Franz Anton Graf von Sporck. Zur Kultur der Barockzeit in Böhmen. (Manz Verlag) Wien 1923; z novějších publikací především Preiss, P.: Boje s dvouhlavou saní. František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách (viz pozn. 1), kde je důkladný obsáhlý soupis literatury. Kniha Pavla Preisse uvádí na pravou míru řadu legendárních a až dosud rozšířených pohledů, je faktograficky bohatá a koncepčně, především ale slohem příkladná. Téměř model pro slova Josefa Šusty, že dějepis je nejenom vědou, ale také uměním.

Trosky kaple na hoře Vysoká zůstávají patrně mimo pozornost i obeznámeného čtenáře, na první pohled jsou totiž vzhledem k porostu v terénu skryty, v literatuře pak jejich spojitost se Šporky více méně zaniká, protože upoutávají díla monumentálnější. Ani jedinec jinak informovaný nemusí mnohdy vědět, že je souvislost této stavební činnosti přímo s Františkem Antonínem Šporkem (* 1662 + 1738), zatímco zámek v Roztěži, o jehož vnější podobě přináší studie nové zjištění, připisuje se jeho otci, generálu Janu Šporkovi (= Johann Sporck).

Tento Johann Sporck, či česky psáno Jan Špork (*1595? - +1679), byl prvním ze Šporků, usadivším se v Čechách. Bylo to na samém konci třicetileté války a Špork tudíž k přívalu cizozemců, kořisticích na pobělohorských konfiskacích, ani k těm, jimž byly rozdávány konfiskáty po Albrechtovi z Valdštejna, nepatřil, byť z třicetileté války jako nuzák nevyšel. Rodem byl Jan Špork z Vestfálska a k urozeným jej nepočítali, (i když později lichotníci říkali, že Šporkové jsou ze zchudlé šlechty z Brunšvicka, ovšem již před tím závistníci zase naopak říkali, že Jan Špork nebyl původně než obchodníkem s dobytkem, či dokonce pouhým honákem krav). Nesporně to však byl muž osobně statečný, se schopnostmi vojenskými, ale také muž se smyslem sice též pro hodnosti, ale především se smyslem pro majetek - jako stvořena byla pro takové doba třicetileté války, jejíž mentalitu stále ještě nejlépe vystihuje její přímý účastník, Hans Jakob Christoffel von Grimmelshausen. Čteme-li Grimmelshausenovu knihu, lépe pochopíme postavu nejprve honáka dobytka, poté prostého žoldnéře, poté plukovníka a dokonce generála a posléze hraběte, nejprve ve vojsku bavorského vévody z rodu Wittelsbacha a poté ve vojsku otce Ferdinanda a syna Leopolda, králů a císařů z rodu Habsburků.

Ve svých dvaceti letech byl Johann Špork námezdným vojákem, sloužícím v kompanii lehké jízdy pod generálem Johannem Tserclaesem Tillym v armádě Maxmiliána Bavorského, a stál tudíž Johann Špork onoho mlhavého rána osmého listopadu roku 1620 na svazích bělohorské pláně na bitevním poli proti stavovským, protože vévoda Maxmilián Bavorský byl spojencem Ferdinanda II.

Ve službách vévodových to Jan Špork během necelých dvaceti let dotáhl na plukovníka, prošel řadou bitev i menších srážek, byl raněn, ale nakonec se s Maxmiliánem, uzavřevším s protestanty příměří, těžce nepohodli a rozešli se ve zlém. A protože válka stále trvala, vstoupil plukovník Špork do služeb habsburských, kde byl vítán a Ferdinandem III. povýšen na generála. V témž roce 1647 jím byl také nobilitován a dostal erb⁴⁾ - svobodný pán, *Johann Freiherr von Spork* - tak znělo nyní jeho jméno. Zároveň jako úhradu slíbené částky dostal od císaře jedno z komorních panství, zámek s městečkem Lysou a deseti vesnicemi.⁵⁾ Zemský sněm mu jako držitel panství v Čechách a svobodnému pánu udělil inkolát.

Generál Špork sloužil Ferdinandovi III. a po jeho smrti Leopoldovi I., protože po vestfálském míru válčení v Evropě nepřestalo, neboť jak latiníci říkají, nihil novum sub sole est, čili pod sluncem nic nového není.

4. Kolář, M. - Sedláček, A.: Českomoravská heraldika I - II, Praha 1902 - 1925, zde II, s. 635; vyobrazení v Janáček, J. - Louda, J.: České erby. 2. vyd. Praha 1988, s. 280 - 281.

5. Berní rula II/1, s. 119. Lysou koupil v roce 1548 Ferdinand I., čímž se stala komorním panstvím. - Sedláček, A.: Hradky, zámky a tvrze království Českého I - XV. Praha 1882 - 1927, zde X, s. 349. Lysá n. Labem, o. Nymburk.

Nemalé válečné zásluhy měl generál zejména proti Turkům a hned ještě v roce 1664 dostal do erbu hraběcí korunku, bylo to za vítězství u sv. Gottharda.

Majetek nepromrhával, naopak rozmnožoval jej o statky menší i větší: 1650 Konojedy, 1661 Heřmanův Městec, 1661 Stolany, 1661 Morašice, 1664 (Choustníkovo) Hradiště, 1666 Malešov, 1674 Hořiněves, 1675 Vřešťov.⁶⁾

S poddanými zacházel prý celkem slušně. Sám bez školního vzdělání, rozhodně bez vzdělání vyššího (říkalo se o něm, že ani číst a psát neumí, sestavit k sobě litery svého jména je prý jeho nejvyšším výkonem), dbal na vzdělání synů, což dovedeme pochopit, nebyl by v tom ani prvním, ani posledním. Ale dokonce, byť možná mimoděk, dbal i na vzdělání svých poddaných. Jak tomu rozumět?

Legitimního syna Františka Antonína měl generál ve věku vskutku pozdním a vyrůstal malý František Antonín na Heřmanově Městci, kde také nejméně dvě leta navštěvoval školu, než jej generál poslal na latinské učení k jesuitům do Kutné Hory. Školu v Heřmanově Městci z té doby známe z děkanátních Relací o stavu farností, sestavovaných pro potřebu pražského arcibiskupa v roce 1676 a tudíž právě za panování generálova na Městci. Píše se v nich, že v Heřmanově Městci je *škola s kantorem, kterýž magistrem filosofie jest, muž učený a správný, z důchodu hraběte Sporcka dostává 25 zlatých, tolikéž dostává i varhaník...* V těchto Relacích je heřmanoměstecká škola jedinou školou v Chrudimském (a nejenom v Chrudimském) děkanátu, u níž je uveden graduovaný a (ne jen dobře, ale vůbec) placený učitel.⁷⁾

A tudíž, i kdybychom připustili, že generál dobrou školu držel v zájmu svých synů, ani jeho poddaní (přesněji děti některých jeho poddaných) v Heřmanově Městci a snad i v okolí z toho nevyšli špatně.

První manželství generálovo bylo bezdětné, z druhého manželství měl generál Jan Špork dva syny a dvě dcery. Zemřel v roce 1679 na svém zámku v Heřmanově Městci a pohřbili jej v kostele sv. Jana Křtitele v Lysé nad Labem pod náhrobníkem, zobrazujícím jej jako vojáka, ničím jiným asi neuměl být. Až starší syn nechal jeho ostatky přenést do Kuksu.

Tento starší syn, František Antonín Špork, vyrůstal na Heřmanově Městci,⁸⁾ kam se v posledních letech svého života k synovci, Josefu Šporkovi, rád vracel. Dostal dobré vzdělání, po městecké škole gymnasium u jesuitů v Kutné Hoře a filosofii a práva v Praze. Nadto byla zvyklost, doplnit školní vzdělání cestami, takže mladý hrabě strávil v cizině dva roky. Poznal Itálii, Španělsko, Francii, Anglii, Spojené provincie i Španělské Nizozemí a země Německa.

On je to, okolo něhož je zčásti legenda a zčásti realita mecenáše věd a umění a šířitele svobodomyšlné osvěty, vzniknuvší ovšem někdy spíše tak, že rád útočil na autority a měl pověst sudiče a kverulanta. V českém prostředí byl popularisován duchovním ovzduším a laděním devatenáctého století, někdy poněkud románově.

Bratři František Antonín (*1662 - +1738) a mladší Ferdinand Leopold (*1664 - +1711) se v roce 1684 rozdělili o majetek tak, že starší bratr měl Lysou, Konojedy, Malešov, Choustníkovo Hradiště, bratr mladší Heřmanův Městec, Morašice, Hořiněves, o. Trutnov; (Velký) Vřešťov, o. Trutnov.

6. Konojedy, o. Litoměřice; Heřmanův Městec, o. Chrudim; Stolany, o. Chrudim; Morašice, o. Chrudim; (Choustníkovo) Hradiště, o. Trutnov; Malešov, o. Kutná Hora; Hořiněves, o. Hradec Králové; (Velký) Vřešťov, o. Trutnov.

7. SÚA Praha, fond APA I - Libri relationum, anno 1677, sign. B11/7; B 12/3.

8. Preiss, P.: Boje s dvouhlavou saní, s. 18 n.

něves a Vřešřov. Bratrskou láskou však právě neoplývali a jejich život provázely těžké spory a roztržky.

Dělením bratří vzniknuvší starší linie však brzy po meči zanikla; Syn Jan František Antonín (*1699 + 1699) zemřel jako dítě dvouměsíční, starší dcera Marie Eleonora se stala řeholnicí. Mladší dcera Anna Kateřina byla provdána za Karla Rudolfa Sweerts von Riest, jenž v roce 1718 dostal majestát psát se *von Sweerts und Sporck* a založil linii Sweerts-Šporků, kteří Lysou potom drželi do roku 1851. Větev po Ferdinandu Leopoldovi pokračovala na Heřmanově Městci a na Hoříněvsi.⁹⁾

K poddaným chovali se Šporkové jako vrchnost různě. O Františku Antonínovi šly zvěsti spíše lepší, což přispělo k jeho idealisovanému obrazu, skutečnost však byla někdy horší. Ještě mnohem temněji vychází obraz patrně sadisticky orientovaného a zřejmě bezuzdného Ferdinanda Leopolda.¹⁰⁾ Asi nikoliv náhodou utiskoval jeho vnuk Jan Karel (*1722 + 1790) na Hoříněvsi své poddané tak, že na to málem doplatil; zdá se však, že to byla po pradědu Johannovi zděděná dobrodružná krev, jež mu pomohla vybědnout z nesnází. Když za selského povstání v roce 1775 vzbouřenci vnikli do hoříněveského zámku a hraběti hrozila tělesná insultace, stačil zadním schodištěm seběhnout do zahrady a odtud, maje již osedlaného rychlého koně, zachránil se před svými rozlícenými poddanými jízdou ve cvalu i klusu až do Hradce Králové.¹¹⁾

Díváme-li se za dobré viditelnosti směrem ke Kutné Hoře, ať je to již z kterékoliv světové strany, nemůže nám neuniknout vrch, za dnešního stavu zdůrazněný lesním porostem na temeni, takže připomíná hlavu s vlasy ostříhanými na ježka. Je to hora Vysoká (471 m n. m.), pět kilometrů západojihozápadně od Kutné Hory, nápadný orientační bod v krajině nejenom dnes, ale beze všech pochyb již za časů dávno a dávno minulých, a to i když půjdeme hluboko do pravěku.¹²⁾

9. Šek, (Sedláček, August) In: Ottův slovník naučný XXIII, s. 901 - 903; srv. Sedláček, A.: Hrad, zámky a tvrze I, s. 181 - 183; II, s. 232, 238 n.; X, s. 347 - 350; XII, s. 134 - 135; Benedikt, H.: Franz Anton Graf von Sporck, zvl. s. 9 - 33 a rozrod za s. 469; Rydl, K.: Lysá nad Labem. Lysá nad Labem 1995, zvl. s. 13 - 14, 23 - 27.

10. Preiss, P.: Boje s dvouhlavou saní, s. 59.

11. Tak líčí událost Sedláček, A.: Hrad, zámky a tvrze II, s. 239; srv. Hrad, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku VI - Východní Čechy, Edif. Šimek, Tomáš, Praha 1989, s. 127 - 129. Naproti tomu Petráň, J.: Rebelie, Praha 1973, s. 29 - 33 historiku podává v podobě podstatně mírnější. Zámek v Hoříněvsi stojí na místě a patrně zčásti i na základech středověké tvrze a prošel několika stavebními úpravami; o jedno patro byl snížen po zpusťování v roce 1775. Tak alespoň Viček, P.: Encyklopedie českých zámků, Praha 1994, s. 156.

12. Vysoká, kóta 471 m n. m. - Mapa 1: 50 000 Kolínsko a Kutnohorsko. 1996 - 1999. Nejprůhlednější přístup je buď z obce Vysoká, nebo ze silnice spojující obce Vysokou a Mezholezy.

Krajina je místem trvalého pobytu člověka od šestého tisíciletí před Kristem, neolitické sídliště u Bylan je odtud vzdáleno pouhých dvaapůl kilometru k východjihovýchodu. - Sklenář, K.: Archeologické památky, Čechy, Morava, Slezsko, Opava 1993, s. 57; Pleiner, R. a kol.: Pravěké dějiny Čech, Praha 1978, s. 164, 178 n.

Starobylost místa je dána již kostelem Navštívení P. Marie v obci Vysoká pod západní plošinou temene, kostela románsko-gotického, jehož sakristie byla svého času pokládána za svatyni ještě starší, předrománskou. - Mencl, V.: Architektura předrománských Čech, Umění 7/1959, s. 331 n.; srv. Turek, R.: Čechy na úsvitě dějin, Praha 1963, s. 224 - 226; Merhautová, A.: Rané středověká architektura v Čechách, Praha 1971, s. 359.

Hora Vysoká a její okolí byly v roce 1142 bojištěm známým z Letopisu Vincenciova, jenž vypravuje, jak v roce 1142 se na hoře Vysoké střetli moravský претендент trůnu, jímž byl znojemský údělný vévoda Konrád a s ním další moravští údělníci, s již zvoleným pražským knížetem Vladislavem II. - Fontes rerum Bohemicarum II, Praha 1874, s. 410 n.; Letopis Vincenciův a Jarlochův, Praha 1957, s. 52 n.; srv. Novotný, V.: České dějiny I/2 Od Břetislava I. do Přemysla I. Praha 1913, s. 772 n.; Choc, P.: Boje o Prahu za feudalismu, Praha 1957, s. 180 - 186.

Sedláček, A.: Místopisný slovník historický, Praha b. r. (1908), s. 39, 992 vztahuje však k této bitvě také pomístní jméno lesa Bojiště tři kilometry severoseverovýchodně odtud, aniž tam však výslovně místo bitvy klade. Vysvětlivky k turistickým mapám na jejich reversech již nejsou tak rigorózní jako August Sedláček a - aniž respektují jeho rezervované *Název Bojiště vztahuje se k bitvě r. 1142 - lokalizují onu bitvu do lesa s pomístním jménem Bojiště*. Takto si vůbec často počínají někteří autoři sekundární a terciární literatury, kteří vše (bez příslušné kvalifikace) opisují, jak je již u nás takový zvyk. Ve dvanáctém století lze předpokládat, že alespoň temeno hory Vysoká bylo pokryto lesem, na přelomu sedmnáctého a osmnáctého století a několik desetiletí potom byla hora bez porostu, jak dokládá níže citovaná rytina z roku 1715. V poslední čtvrtině devatenáctého století bylo podle svědectví Josefa Šimka temeno hory Vysoká zalesněno a je zalesněno dodnes (Josef Šimek - byl ustanoven jako profesor na učitelský ústav v Kutné Hoře k začátku školního roku 1884 - 1885 - říká):

Vycházky vzdálenější konal jsem sám neb v průvodu známých, zvláště profesorů z realky... na všechny strany... Mnohokrát jsem navštívil Vysokou, horu u Kutné Hory nad okolní značně vyvýšenou... Vrchol hory Vysoké je nyní zalesněn, ale podle starších rytin vidno, že býval holý... Vyhlička... do daleka... Říp, Bezděz, Ještěd, Krkonoše, Orlické hory... (zde též zmínka, jak v roce 1848 sloužila hora Vysoká jako orientační bod). - Šimek, J.: Moje paměti a vzpomínky, Praha 1927, s. 142 - 147. (Autor této studie nemůže výhled z hory Vysoká než potvrdit, leda že by soupis dohlednosti zvěřil ještě o Milešovku a o Ralsko.) Vysoká, o. Kutná hora; Mezholezy, o. Kutná Hora; Roztěz, o. Kutná Hora; Bylany, o. Kutná Hora.

Jestliže vystoupíme na horu Vysoká, narazíme v lese po několika desítkách metrů na trosky stavby, špatně přístupné, prorostlé hustým stromovým, křovinným i bylinným patrem. Leč i tak oko jenom trochu zkušenější ihned rozpozná, že před sebou vidí pozůstatky centrální stavby, tvaru čtverce se skosenými rohy, nikoliv však hrad, ale podle dodnes dobře uchovaných a rozpoznatelných barokních článků budovu novější, buď pavilon, nebo stavbu sakrální. Je to zřícenina kaple sv. Jana Křtitele, postavené Františkem Antonínem hrabětem Šporkem v letech 1695 - 1697.

Zní to jako pohádka, že hrabě František Antonín za svého léčebného pobytu v Karlových Varech (bylo to v roce 1695) vyhrál na Friedrichu Augustovi, kurfiřtovi saském a pozdějším polském králi 1 400 zlatých dukátů a ...*jeho zbožná mysl určila hned získanou sumu věnovat účelu náboženskému...* (Nám zcyničtěným odchovancům století dvacátého možná vytane na mysli vysvětlení trochu jiné, totiž že hrabě František Antonín Špork měl již své zkušenosti s lidskou závistí a o lidech si velké iluze nedělal, a proto vyhrané peníze obrátil na zbožné účely. Ale nelze také vyloučit, že v té době František Antonín již procházel katarsí, vyústivší později v příklon k jansenismu, nelze vyloučit, že jeho stavby kaplí s poustevnami souvisí s hlubšími pohnutkami duchovna.)

Ať tak nebo onak, v letech 1695 - 1697 vyrostla na hoře Vysoká novostavba kaple a poustevny. Hoře Vysoká od té doby říkali také vrch Svatojánský, kapli, zasvěcené sv. Janu Křtiteli, dostalo se - v souhlasu s realitou - názvu Belveder. Zasvěcení kaple proběhlo jako veliká slavnost, na jaké si barok potrpěl, prý se tu sešlo na dvacet tisíc osob lidu městského i vesnického, kromě asi padesáti aristokratů, často osobních přátel a známých Šporkových.

U kaple zřídil hrabě František Antonín poustevnu se třemi poustevníky, spravovanou do roku 1795 klášteřem augustiniánů v Lysé. A protože v osmnáctém století se slavnosti a pouti konaly u kaple celkem pravidelně, máme podezření, že bez hospody, nebo alespoň bez boudy pro občasně čepování piva, se místo neobešlo. Soudíme tak alespoň podle sklepa, uchovaného dosud na severozápadním okraji lesa v nevelké vzdálenosti od kaple. Od kaple také mělo vést stromořadí lip až k necelé čtyři kilometry vzdálené oboře v Roztěži, k zámku, občasnému sídlu hraběte Františka Antonína.¹³⁾

13. Šimek, J.: *Moje paměti a vzpomínky*, s. 142 - 147; Grimm, F.: Vysoká, vrch a zřícenina u Kutné Hory. *Časopis Společnosti přátel starožitností* 45/1937, s. 69 - 83; Umělecké památky Čech. Edit. Wirth, Zdeněk. Praha 1957, s. 867; Umělecké památky Čech I - IV. Edit. Poche, Emanuel. Praha 1977 - 1982, zde IV, s. 294; Preiss, P.: Boje s dvouhlavou saní, s. 107 109; 327, 328; pv (Vlček, Pavel): Suchdol - Vysoká. In: Vlček, P. a kol.: *Encyklopedie českých klášterů*. Praha 1997, s. 649 - 650.

Kaple na hoře Vysoká sloužila svému účelu více než století. Až 30. dubna 1834 večer udeřil do věže kaple blesk a zapálil. A protože to bylo v den pálení čarodějnic, okolní vesničané měli za to, že i na Svatojánském vrchu se páli čarodějnice a tudíž tam nikdo nespěchal. Co bylo ode dřeva, shořelo na troud, zůstaly jen holé zdi. A to byl konec kaple, jež již nikdy nebyla obnovena.¹⁴⁾

Zmínili jsme se, že od kaple sv. Jana Křtitele na hoře Vysoká vedla lipová lej k Roztěži, občasnému sídlu hraběte Františka Antonína a jak jsem si již shora povšiml, hrabě František Antonín po otci zdědil panství Malešov, panství, jež generál hrabě Jan Špork koupil v roce 1666 poměrně dobře, bylo prodáváno pro dluhy a nebylo drahé. Panství bylo to poměrně veliké, v Berní rule z roku 1654 má dvě městečka, Malešov a Suchdol, dvůr v Albrechticích a dvaadvacet vesnic.¹⁵⁾

Jak generála Šporka zaujala malebná malešovská středověká tvrz,¹⁶⁾ nevíme. Možné je, že se na ni očima vojáka díval jako na starodávný zsspůsob opevňování, ale právě tak je dobře možné, že jako minulost jej stavba nezajímala vůbec.

14. Třicet kilometrů od hory Vysoká k severozápadu jsou trosky stavby podobné účelem, vnějším vzhledem i osudem kapli na hoře Vysoká. Je či spíše byla to rovněž kaple, zasvěcená Povýšení sv. Kříže, místně zvaná Břístevská kaplička, jež od roku 1714 stojí mezi Mochovem a lesem Kersko, nad obcí Bříství na jednom z vršků, zvaném Břístevský kopec, kóta 232 m n. m. - Mapa 1: 75 000 list 3953 Praha. 1937.

Protože ale v této zvláště středověké rovině je takových vršků či kopců a hůr víc, a především proto, že zdi kaple jsou dnes skryty v porostu, většinou její pozůstatky uniknou těm, kteří projíždějí, ať již po dálnici D 11, či po severnější silnici II/611 od Velenky ke Starému Vestci nebo ve směru opačném. Ještě před půl stoletím tvořily tyto holé zdi dominantu krajiny, ale na přelomu let šedesátých a sedmdesátých dvacátého století se temeno kopce pokrylo zčásti zalesněním, zčásti náletovou vegetací, takže patra křovinné i stromové zakrývají dnes zdivo trosek téměř úplně. Místní lidé ruinu ovšem znají.

Kaple na na Břístevském kopci byla postižena dvěma požáry. K prvnímu došlo v roce 1764, po němž byla kaple ještě poměrně brzy opravena. Po druhém vyhořela - rovněž po úderu blesku - v roce 1818. Tentokrát ale již nebyla ani vůle, ani se nesešly potřebné peníze, a tak zůstala kaple v troskách stejně jako kaple na hoře Vysoká.

Ačkoliv je dokonce o něco blíže ke Starému Vestci než ke Bříství, je ruina kaple sv. Kříže na katastrálním území Bříství. Nejpříhodnější přístup k ní je, jedeme-li směrem od Poděbrad po dálnici D 11 až k nájezdu na silnici II/272 (Český Brod - Lysá nad Labem), před nájezdem je čerpadlo pohonných hmot a dálniční odpočívka, od ní vystoupíme ke zřícenině.

O kapli Povýšení sv. Kříže se v souvislosti se šporkovskými stavbami zmiňují proto, že kdysi, za svého působení v této krajině, dostal jsem v Lysé nad Labem z poměrně dobře zpravených úst (jejichž jméno mi bohužel již uniklo) informaci, že jde o zříceninu kaple, postavené pánem na zámku v Lysé, Františkem Antonínem Šporkem. Informaci zřejmě mylnou, nicméně, jak jsem si ověřil, v regionu se tu a tam dosud udržující. Je to tradice zřejmě mylná - ale jsou i i mylné tradice - a lze ji snad pokládat za součást v povědomí stále existující šporkovské legendy. Ke šporkovské legendě Preiss, P.: Boje s dvouhlavou saní, s. 8 - 10.

Nelze zde ale nezmínit, že Bříství (v roce 1654 v Berní rule: *Bříství, ves celá pustá*) patřilo k panství Kounice, jež v roce 1714 držel Jan Rudolf hrabě Morzin, že křesťním kmotrem Františka Antonína Šporka v roce 1662 byl Pavel hrabě Morzin, jisté souvislosti tu tudíž jsou. Berní rula II/1, s. 326; Benedikt, H.: Franz Anton Graf von Sporck, s. 27; Sedláček, A.: Hrady, zámky a tvrze XV, s. 178 - 179; týž: Místopisný slovník historický, s. 65, 422; Podlaha, A.: Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Česko-brodském. Praha 1907, s. 37; Umělecké památky Čech, s. 64; Umělecké památky Čech I, s. 141 - 142.

Mochov, o. Praha - východ. Sadská, o. Nymburk; Velenka, o. Nymburk, Bříství, o. Nymburk; Starý Vestec, o. Nymburk; Kounice, o. Nymburk.

15. Berní rula II/1 - 2, zde 1, s. 172, 2, s. 865 (rejstřík); Sedláček, A.: Hrady, zámky a tvrze XII, s. 134. Suchdol, o. Kutná hora; Albrechtice, o. Kutná Hora.

16. Tomu, kdo se zajímá o středověké fortifikace, vyplatí se tvrz Malešov vidět. Byť se zásahy pozdějších úprav, ukazuje *fortalitium in Maleschow* (1364: fortifikace v Malešově) či *tvrz Malešov* (1411) dodnes tvář pevné fortifikace. Je to donjon, jehož původ bych kladl do sklonku třináctého století. 1364: Sedláček, A.: Hrady, zámky a tvrze I, s. 134; 1411: Soupis česky psaných listin a listů do roku 1526 I/1-1 (1378 - 1471). Praha 1974, č. 276, s. 83.

K donjonům nejnověji Durdík, T. - Bolina, P.: Středověké hrady v Čechách a na Moravě. Praha 2001, s. 35 n.

V každém případě v ní buď již on, buď další majitel, viděl využití hospodářské, nikoliv ale obydlí. Tvrz byla jím adaptována na sýpku tak, že byla zvětšena přístavbou, směřující k zástavbě městečka. Sama věžovitá stavba dostala stanovou střechu nízkého jehlane s lucernou, jež má cibulovitou helmici; řečeno obrazně, je to podpis baroka šporkovské doby na středověké fortifikaci, jež vydržela dodnes a v průběhu tří a půl staletí určila siluetu Malešova (aniž vzhledem ke stavu krytiny vyslovíme prognosu, že dlouho již nevydrží).

Skupina staveb stojících před věží ke dvoru a tvořících dodnes součást zástavby obce Malešov, nepochází většinou již doby generálovy, nýbrž je o něco novější. Celý tento komplex skládal se ze dvora, z obydlí úředníků a snad tu stálo i občasné obydlí majitele,¹⁷⁾ protože generál nesporně na svůj majetek dohlížel, byl jednak jako voják uvyklý vykonávat dozor, jednak, soudě podle růstu majetku (nehledě na jiné zdroje), panství vynášela. Měla-li vynášet, vyžadovalo to dohled s osobní přítomností.

A tím se dostáváme k zámku v Roztěži, jež měl postavit již generál Jan Špork.¹⁸⁾ Psychologicky je tato stavba nového zámku lehce vysvětlitelná. Více než obstarožní generál měl mladičkou manželku a děti. Jestliže on sám byl snad ochoten spokojit se s ubytováním spartánským na způsob polního tábora, musel, chtěl-li rodinu brát na Malešov, poskytnout jí pohodlí značně odlišné. Co jiného zbývalo, než novostavba?

Dosavadní literatura, pokud o vzniku tohoto prvního zámku mluví, pokládá jej za barokní dům nebo za malý lovcí zámeček, postavený v roce 1669 generálem Janem Šporkem na místě středověké tvrze či dokonce hradu.¹⁹⁾ V letech 1824, či 1826 nebo 1827 - 1830 (datace se různí) zvýšením o jedno patro, snad i ponecháním části obvodového zdiva stavby původní, vznikl zámek, slohem nepochybně empírový. Poslední velká stavební akce na roztěžském zámku proběhla v letech 1909 - 1911, kdy budova byla nejenom přestavěna, ale podstatně rozšířena do dnešní podoby, v níž - ku podivu uměřeně - polarisují historické slohy a secese.²⁰⁾

17. Autorova obhlídka terénu; Sedláček, A.: Hradý, zámky a tvrze XII, s. 129 - 130; Hradý, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku VI - Východní Čechy, s. 294 - 297.

18. Sedláček, A.: Hradý, zámky a tvrze XII, s. 144 existenci barokního zámku, postaveného generálem Janem Šporkem v Roztěži, nezmiňuje vůbec; Týž: Místopisný slovník historický, Praha b. r. (1908), s. 776 počítá v Roztěži výslovně (to jest v rozporu s rytinou z roku 1715) až se zámek, vystavěným v roce 1824.

19. Nad hluboké údolí potoka Švadlenka jižně od osady Roztěž klade August Sedláček k roku 1674 pomístní jméno Hrad černý nad Strží - Sedláček, A.: Hradý, zámky a tvrze XII, s. 144 - a říká, že toho roku 1674 byly na tomto místě *známky tvrze*. Autorem studie provedená obhlídka dnešního terénu okolo zámku v Roztěži vhodnost tohoto terénu pro situování tvrze nijak nepopírá. Známký po ní však nejsou žádné. *Expressis verbis* jako fortifikace středověká tvrz Roztěž v pramenném materiálu středověkém doložena není, i když možné její existenci nasvědčuje (nikoliv ale: ji potvrzuje) v roce 1391 jednak predikát *de Roztiezie*, jednak svobodná držba, a to slovy *...bona et hereditates et dotalicium domine Przibe...* (statek a dědictví [= držba] a věno paní Přiby). - Liber proclamationum - První kniha provolací desk dvorských. AČ XXXI, ed. Friedrich, Gustav, Praha 1921, č. 62, s. 247.20. Teprve další autoři po Augustu Sedláčkovi (viz pozn. 18 a 19) soudí, že na místě tvrze v Roztěži (to jest Nad Strží, 422 m n. m.) postavil generál Jan Špork v roce 1669 sídlo, ať již tomuto sídlu títo autoři říkají barokní dům, nebo lovcí zámek. Nestálo-li tu (t. j. nad Strží) tako sídlo v roce 1669 (osobně jeho vznik po koupi panství Malešov nepopírám), nesporně tu stálo v roce 1715, protože je zobrazeno na rytině s tímto datem (viz hlavní text).

Poprvé vyslovil mínění (v rozporu s Augustem Sedláčkem, ačkoliv jej cituje), že generál hrabě Jan Špork postavil na místě zvaném Nad strží nad Roztěží, na místě staré tvrze, zámek již v roce 1669, zámek přestavěný v letech 1827 - 1830 a znovu přestavovaný těsně před vydáním publikace Zavadil, A. J.: Kutnohorsko II/1 - 2, Kutná Hora 1912, zde 1, s. 316 - 322.

Umělecké památky Čech, s. 658, mluví o barokním zámku z roku 1669 s kaplí, zmodernizovaném v letech 1900 - 1911; Umělecké památky Čech III, s. 252 mluví o lovcím zámečku z roku 1669, postaveném na místě středověkého hradu, v roce 1826 zdviženém o druhé patro, v letech 1909 - 1911 secesně přestavěném; Hradý, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku VI - Východní Čechy, s. 422 - 424 mluví o obdélníkové nevelké barokní budově z let 1666 - 1674, empírově přestavěné na dvě patra v letech 1827 - 1830, s prvky historisujících slohů přestavěné v letech 1900 - 1911; Vlček, Pavel: Encyklopedie českých zámků, s. 228 mluví o malém lovcím zámečku z roku 1669, zvýšeném v letech 1826 - 1830 o druhé patro a radikálně přestavěném v letech 1909 - 1911.

Pokud se ovšem na tabulce u značek KČT v Roztěži u zámku čte, že *pobývali tu Josef Kajetán Tyl, Karel Havlíček Borovský, Jaroslav Vrchlický* (Josef Kajetán Tyl se v Kutné Hoře narodil a Karel Havlíček v Kutné Hoře vydával Slovana), lze poznamenat, že nepobývali v zámku, protože patřili ke společnosti měšťanské a nikoliv k (uvádající) aristokracii. Pobytí či návštěvy jejich (a povídka Tylova *Pomněnky z Roztěže*) vztahují se k hospodě, jejíž rozlehlá budova se znaky pozdního baroka - budova je z roku 1825 a jejím předchůdcem byla hospoda dřevěná - stojí severně od vlastní obce Roztěž a má jméno Lázně Roztěž; lázně ovšem zašly již v devatenáctém století.

Podle této dosavadní koncepce původní podoba zámku generála Jana Šporka z roku 1669 tudíž známa není.

Pozorně se však podívejme na anonymní rytinu²¹⁾ s titulem Belveder, otištěnou v díle Ferdinanda van der Roxas z roku 1715, oslavujícím Františka Antonína Šporka.²²⁾ Pro tento okamžik je irelevantní, že jména autora i nakladatele jsou mystifikací a že jde o dílo nejenom oslavné, ale i objednané,²³⁾ podstatná je rytina, znázorňující kapli sv. Jana Křtitele čili Belveder na vršku Svatojánském čili na hoře Vysoká a okolí této hory. Podstatná je i legenda pod rytinou, jež zobrazené objekty popisuje následovně:

Eremit St. Johannis - Herrschaftliches WohnungsGebäu nebst Thürgarten - Königliche Bergstadt Kuttenberg - Herrschaftlicher MajirHoff (Poustevna sv. Jana - Panská obytná budova se zahradou - Královské horní město Kutná Hora - Panský dvůr).

Objekty na rytině jsou tyto: V popředí rytiny je kostel P. Marie, vedle kostela je panský dvůr a dvě nevelká stavení. Uprostřed je kaple sv. Jana Křtitele na hoře Vysoká. Vlevo v pozadí je část Kutné Hory. Vpravo v pozadí, v jisté vzálenosti od Svatojánského vršku, stojí ve velmi mírně svažitém terénu budova. Je to budova patrová, zámeckého charakteru, protože má dvě křídla a věž, křídla jsou ve tvaru písmene L, jedno východozápadní, druhé severojižní. V přízemí východozápadního křídla je brána s vraty zřejmě dvoukřídlovými, obrácenými k severu. Věž stojí na jihovýchodním okraji východozápadního křídla. Před severním průčelím východozápadní budovy je v mírně svažitém terénu zahrada značně rozlehlá, park s francouzskou parkovou úpravou.

Rytina zobrazuje zámek v Roztěži v podobě z roku 1715. Se značnou dávkou pravděpodobnosti je to podoba zámku generála Jana Šporka z roku 1669.

Může být namítnuto, že tak jako je podvrženo jméno autora knihy a Ferdinand van der Roxas není jméno skutečné, mohou být fiktivními i objekty na zobrazené na rytině. Leč dva detaily na rytině zdají se potvrzovat, že jde o reálný pohled na reálné objekty, že jak zprvu kreslíř, tak po té rytec, zachytili skutečnost.

Jedním vodícím detailem je onen mírně svažitý terén před zámkem. Dnešní poloha zámku v Roztěži (na místě zámku z roku 1669) a konfigurace terénu, to jest terén mírně svažitý, odpovídají tomu, co kreslíř a rytec v roce 1715 zachytili na rytině. Ten mírně svažitý terén je před zámkem směrem k obci Roztěž dodnes, zčásti na něm stojí jižní část zástavby obce.²⁴⁾

Druhým vodícím detailem je lokalita Vysoká v popředí rytiny, kostel a kostel a dvě stavení. Tyto stavby jsou na rytině zobrazeny tak, jak lokalitu popisuje v roce 1654 Berní rula: *V roce 1651 farní kostel P. Marie na samotě slující Na Vysoký; v roce 1713 fassé: dvě chalupy; v roce 1739 dělení statku: Vysoká, jeden hospodář, dvě chalupy.*²⁵⁾

21. Reprodukuje ji Grimm, F.: Vysoká, vrch a zřícenina u Kutné Hory, s. 71.

22. Roxas, Ferdinand van der: Leben Eines Herrlichen Bildes Wahrer und rechtschaffener Frömmigkeit... in der hohen Person Sr. Hoch- Gräfl. Exzellenz Herrn Frantz Antoni, des... Grafen von Sporck... Amsterdam bey Rudolph van der Leewen, 1715 (titul je nepatrně zkrácen). Titul cituji podle Preiss, P.: Boje s dvouhlavou saní, s. 339 - 340; dílo (jím zvané Roxas) zůstalo mi zatím nedostupné. František Grimm měl tento titul z fondu spolku "Voceľ" v Kutné Hoře.

23. Preiss, P.: Boje s dvouhlavou saní, s. 30 - 31.

24. Autorova obhlídka terénu.

25. Berní rula II/1 - 2, zde 1, s. 172, 2, s. 865 (rejstřík).

Na rytině (tudíž stav letech 1713 - 1715) je kostel a dvě chalupy. Panský dvůr čili *MajirHoff* z legendy k rytině je ovšem půda dominikální a tudíž není v Berní role, takže vznik tohoto panského dvora v rozmezí let 1654 - 1715 zcela odpovídá vývoji dominikálního hospodaření v Českých zemích ve druhé polovině sedmnáctého a na počátku osmnáctého století.

Podoba zámku v Roztěži, kterou vidíme na rytině z roku 1715, se ovšem nechovala, protože zámek od té doby prodělal dvě přestavby.²⁶⁾

Zmínili jsme, že z hory Vysoká vedla lipová alej na Roztěž, do sídla majitele a patrona kaple. Držením panství Malešov a pobyty na zámku v Roztěži je také vysvětleno, proč kapli sv. Jana Křtitele stavěl hrabě František Antonín právě na hoře Vysoká, hora totiž byla na pozemcích statku Suchodol a ten patřil k panství Malešov, hrabě František Antonín stavěl na svém. Dlužno ovšem poznamenat, že po vybudování kaple sv. Jana Křtitele hrabě František Antonín Špork panství Malešov již dlouho nedržel, protože je již v roce 1699 prodal Františku Antonínovi z Halleweilu.

Kaple sv. Jana Křtitele sice dál sloužila posvátnému účelu, rozhodně déle, než trval život hraběte Františka Antonína Šporcka, ale proti mnoha jiným svatyním měla přece jenom existenci poměrně krátkou a podlehla požáru. Ovšem je při tom svým způsobem paradoxní, že ačkoliv kaple je v troskách a ty ve stavu ne valně vábném, je místo, lesík na temeni hory Vysoká, navštěvováno. Ne sice takovým způsobem, jenž postihuje některé hrady a zámky, ale zejména ve weekendových dnech za pěkného počasí rozhodně není opuštěno. Svým způsobem trosky kaple tudíž připomínají dodnes jak dobu, kdy vznikly, tak svého stavebníka. Lidský život je sice krátký a mnohdy nicotný, ale někdy přece jenom po sobě dlouho zanechává stopy. Někdy.

Resumé:

Der Beitrag befasst sich mit einem Teil der Bautätigkeit von Franz Anton Graf von Sporck (* 1662 + 1738), dem bekannten Mäzen und Kunstgönner der Barockzeit in Böhmen.

Die Sporcks gehörten nicht zum alten mittelalterlichen Adel von Böhmen. Der Vater von Franz Anton, Johann Sporck, kam am Ende des Dreissigjährigen Krieges nach Böhmen, damals als Kavallerieoberst. Er stammte aus einfachen Verhältnissen, wuchs als Dorfknabe in Westfalen auf, seine Militärlaufbahn begann er als gemeiner Soldat im Dragonerregiment des Herzogs Maximilian von Bayern. Kaiser Ferdinand III. beförderte ihn zum General und nobilitierte ihn als Freiherrn in den Adelstand, später zum Grafen. Der General kaufte einige Güter in Böhmen, heiratete, zeugte zwei Söhne und zwei Töchter; beide Söhne erbten nach seinem Tod einige Herrschaftsgüter in Böhmen. Eines der Herrschaftsgüter war das Gut Malešov in der Nähe von Kutná Hora (dt. Kuttenberg) im Ostteil Mittelböhmens. In Malešov steht bis zu unserer Zeit ein mittelalterliches Donjon, das keine angenehme Unterkunft für die junge Gemahlin des Generals darstellte. Deshalb baute der alte Haudegen im Jahre 1669 bei einem benachbarten Dorf Roztěž, an der Stelle einer mittelalterlichen kleinen Burg, ein neues Barockschloss, wo seine Familie von Zeit zu Zeit weilte, wenn er sein Gut Malešov inspizierte. Seit dem Jahre 1669

26. Viz pozn. 20

wurde das Schloss zweimal umgebaut, so dass die ursprüngliche Bauform unbekannt ist.

Der ältere Sohn, Franz Anton Graf von Sporck, erbte unter anderen Gütern auch das Gut Malešov mit dem Schloss in Roztěž. In der Nähe von Roztěž erhebt sich der Hügel Vysoká (471 m), auf dem Gipfel des Hügel baute er in den Jahren 1695 - 1697 eine Kapelle, die Johannes dem Täufer geweiht wurde. Heute besteht nur eine Ruine von dieser Kapelle im Walde, der während des 19. Jahrhunderts auf dem Gipfel wuchs.

Oben steht, dass sich der Beitrag mit der Bautätigkeit des Grafen befasst, eigentlich ist es nur ein Teil seiner Bautätigkeit, die Kapelle auf dem Hügel Vysoká. Die Forschungen und Recherchen brachten jedoch noch eine ganz unerwartete Ausbeute. Im Buch von Ferdinand van der Roxas: *Leben Eines Herrlichen Bildes Wahrer und rechtschaffener Frömmigkeit... in der hohen Person Sr. Hoch- Gräfl. Exzellenz Herrn Frantz Antoni, des... Grafen von Sporck... Amsterdam bey Rudolph van der Leewen, 1715*, befindet sich eine Gravierung, die die Landschaft in der Nähe von Kutná Hora abbildet; die Kapelle auf dem Hügel Vysoká ist zu sehen und im Hintergrund das Schloss in Roztěž. Das heisst, es ist die ursprüngliche Bauform des Schlosses aus dem Jahre 1669, die bisher nicht bekannt war. Das Dorf Vysoká im Vordergrund entspricht der Beschreibung in den schriftlichen Quellen aus dem Jahre 1654, so dass man die Bauform des Schlosses als eine realistische Abbildung des damaligen Standes betrachten kann.

Um zu resümieren: Der Beitrag bringt zwar keine überraschenden Entdeckungen zum Thema "die Sporcks", doch präzisiert er das bisherige Wissen von den Realien um die Grafen Johann und Franz Anton von Sporck und ihre Bauten.